

دو مهر نویافته از معاویه بن ابی سفیان

حسن رضائی باغبیدی*

تصویر شماره ۲

بالای این مهر بدان سبب بود که در آن زمان نمونه‌ای منحصر به فرد محسوب می‌شد (تصویر شماره ۲).

در این جا مجال پرداختن به این بحث نیست که چرا و چگونه این آثار ارزشمند تاریخی سر از بازارهای بین‌المللی در آورده‌اند. تنها بدین نکته اشاره می‌کنیم که اگر در کشور ما و دیگر کشورهای اسلامی قوانینی دقیق مربوط به مجموعه‌داری و تأسیس موزه‌های خصوصی تصویب و اجرا شود، از بسیاری از این گونه تاراج‌ها جلوگیری خواهد شد و در درون کشور در مجموعه‌های خصوصی یا در موزه‌های خصوصی یا دولتی جای خواهد گرفت.

اما درباره این دو مهر. چنان که می‌دانیم معاویه بن ابی سفیان پس از رسیدن به خلافت به تقلید از امپراتوران روم شرقی (بیزانس) دو دیوان اداری به نام‌های «دیوان الخاتم» و «دیوان الرسائل» تأسیس کرد. وظیفه دیوان الخاتم مهر کردن مکاتبات رسمی و بایگانی نسخه یا نسخه‌هایی از آن‌ها بود.

در مزایده شرکت آمریکایی هریتیج^۱ در روزهای ۶ و ۷ ژانویه ۲۰۱۳ (۱۷ و ۱۸ دی ۱۳۹۱)، مهری نویافته از معاویه بن ابی سفیان (خلیفه اموی: ۴۰-۶۱ ق) از جنس مس به قطر ۳۴ میلی‌متر و به وزن ۲۵/۲۰ گرم به قیمت پایه ۴۰۰۰۰ دلار به فروش گذاشته شد^۲ (تصویر شماره ۱). موضوع این مهر عزل عبدالله بن عامر از ولایت بصره به فرمان معاویه است. دو شکاف کوچک در لبه‌های این مهر دیده می‌شود که احتمالاً محل اتصال حلقه‌ای فلزی بوده است.

تصویر شماره ۱

نوشته روی این مهر به خط کوفی چنین است:

«مِمَّا أَمَرَ بِهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ بَعْزَلَ الْأَمِيرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ مِنَ الْوَلَايَةِ فِي الْبَصْرَةِ»

پیش از این نیز مهری مشابه، اما از جنس سرب به قطر ۳۵ میلی‌متر و به وزن ۲۱/۵۳ گرم، در مزایده شرکت انگلیسی بالدوین^۳ در تاریخ ۲۵ آوریل ۲۰۱۲ (۶ اردیبهشت ۱۳۹۱) به قیمت پایه ۲۵۰۰۰۰ پوند به فروش گذاشته شده بود. قیمت

* استاد دانشگاه تهران، گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی.

1. Heritage Auctions, Inc.

2. <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=406&lot=21575>

3. www.baldwin.co.uk; Baldwin's Islamic Auction 19 (25 April 2012), lot 5

انجامید. معاویه در سال ۴۱ ق او را بار دیگر به ولایت بصره گماشت. او در سال‌های ۴۲ و ۴۳ ق شورش‌های سیستان و خراسان را سرکوب کرد، اما در برقراری نظم در بصره ناکام بود. سرانجام، به دلیل سستی در سرکوب شورش‌های خوارج و نرمش در برخورد با سران قبایل، در سال ۴۴ ق به دستور معاویه از حکومت بصره عزل و زیاد بن ابیه جانشین او شد. از عبدالله بن عامر سکه‌هایی به سبک سکه‌های ساسانی به دست آمده است (تصویر شماره ۳).

تصویر شماره ۳: درهم عبدالله بن عامر

رو: نیم‌رخ راست شاه ساسانی، در برابر چهره شاه به خط پهلوی /pdwl'Y'mwl'n/ Abdulā ī Āmurān «عبدالله عامر»، در پشت سر شاه به خط پهلوی GDE'pzwt/xwarrah /abzūd «قره افزود»، در حاشیه به خط کوفی «بسم الله» پشت: آتشدان و دو نگهبان در دو سوی آن، در سمت راست به خط پهلوی DP «دارابگرد/فسا»، در سمت چپ به خط پهلوی /sychl/sē-čehel «چهل و سه» ضرب دارابگرد/فسا، سال ۴۳ ق

وظیفه دیوان الرّسائل نیز، از یک سو، دریافت مکاتباتی بود که به دربار خلیفه ارسال می‌شد، و از سوی دیگر، تنظیم پیش‌نویس پاسخ‌ها به مکاتبات دریافتی. پاسخ‌های خلیفه پس از تأیید نهایی به دیوان الخاتم سپرده می‌شد تا دست کم دو نسخه از هر یک آماده و مهر شود؛ یکی برای بایگانی و دیگری برای ارسال با پیک مخصوص. مهرهایی که در این جا معرفی شد در واقع مهرهایی است که در دیوان الخاتم بر حکم عزل عبدالله بن عامر نهاده بودند. درباره این که چرا در این مورد دو مهر یکسان یافت شده، دو احتمال را می‌توان مطرح کرد: نخست این که شاید یکی از این دو مهر را بر نسخه بایگانی شده حکم در مرکز خلافت نهاده بودند و دیگری را بر نسخه‌ای که با پیک به سوی عبدالله بن عامر فرستاده شده بود. احتمال دوم که ضعیف‌تر می‌نماید این است که یکی از این دو مهر را بر پیرامون حکم نهاده بودند و دیگری را به صندوقی متصل کرده بودند که حکم در درون آن قرار داشته است.

عبدالله بن عامر بن کُریز از خویشاوندان نزدیک عثمان بن عفان (خلافت: ۲۳-۳۵ ق) بود که به حکم وی در سال ۲۹ ق به جای ابوموسی اشعری والی بصره شد. پس از آن، فتوحات درخشانی در فارس و خراسان به دست آورد. عبدالله بن عامر در جنگ جمل، طلحه و زبیر را همراهی می‌کرد و پس از شکست به دمشق گریخت و به معاویه پیوست. پس از شهادت امام علی^(ع) نیز فرمانده سپاه معاویه برای نبرد با لشکریان امام حسن^(ع) بود؛ نبردی که واقع نشد و به صلح

